

THE RELEVANCE AND SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF THE ECONOMIC AND LEGAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS

N. M. Babayeva-Kokon SPI, I.f.n.associate professor

N. I. Gafurova-Kokon SPI doctoral student

Abstract. *The state emphasizes the vital and topical importance of the formation of the economic and legal culture of future students of higher educational assignments and sets the task of developing the most effective, efficient, economic and legal foundations for the policy of society and correction in market conditions. economy.*

Key words. *Economic and legal culture, fair, economic and legal policy, market economy, world economic and legal relations, economic and legal behavior and illiteracy, principles of free enterprise.*

Jahon iqtisodiyotidagi integratsiya jarayonlari (iqtisodiy munosabatlarning xalqarolashuvi, transmilliy kompaniyalar faoliyati va xalqaro savdo) mustahkam huquqiy asosga ega bo'lgan global iqtisodiy islohotlarni talab qiladi. Shu munosabat bilan savdo, tadbirkorlik, raqobatni tartibga soluvchi hujjatlar huquqiy tizimning turli darajalarida (xalqaro, davlatlararo, milliy) paydo bo'ladi va iste'molchilarni aldash, sheriklik va shartnoma munosabatlarida suiiste'mol qilish, monopoliyani cheklash maqsadida turli yuridik kuchga ega normalar o'rnatiladi.

Jamiyatga nisbatan eng samarali, adolatli, iqtisodiy va huquqiy siyosat asoslarini ishlab chiqish, ularni tuzatish bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanayotgan ko'plab mamlakatlarning vazifasidir. Bu vazifani muvaffaqiyatli hal etish esa faqat yuqori darajadagi siyosiy, huquqiy va iqtisodiy madaniyatga ega bo'lgan sivilizatsiyalashgan jamiyatda bashorat qilinadi. Iqtisodiy va huquqiy munosabatlar sohasida avval olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek, sotsiologik so'rovlar ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, fuqarolarning aksariyatida zamonaviy bozor o'zgarishlari, huquqiy nigilizm va tadbirkorlik faoliyatini olib borishda huquqiy savodsizlik holatlari sharoitida iqtisodiy xulq-atvor ko'nikmalari yetishmasligi

ko‘rinib, bu pirovard natijada har qanday davlatning milliy xavfsizligiga tahdid soladigan jamiyatni kriminallashtirishga olib keladi.

Bundan ma'lumki, zamonaviy jamiyat va ijtimoiy ishlab chiqarish, xususan, zamonaviy iqtisodiyot va huquq asoslarini (erkin tadbirkorlik tamoyillari, mulkchilikning xilma-xilligi, bozor bahosi, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi shartnoma munosabatlari, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning xo'jalik faoliyatiga davlatning cheklangan aralashuvi) biladigan va tushunadigan, ya'ni zamonaviy inson hayotining muhim tarkibiy qismi bo'lgan iqtisodiy va huquqiy madaniyatga ega bo'lgan fuqarolarga muhtoj.

Iqtisodiy va huquqiy madaniyatning asosiy ko'rinishlariga quyidagilar kiradi: jamiyatning iqtisodiy sohasini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni bilish va ularga rioya qilish (masalan, soliq to'lovchi savdo munosabatlari sub'ektlari va boshqalarning qonunga bo'ysunuvchi xatti-harakatlari,); bozor iqtisodiyoti sub'ektlari o'rtasidagi huquqiy va iqtisodiy munosabatlar sohasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushunish (masalan, mulkiy munosabatlar, korruptsiyaga qarshi xatti-harakatlar va boshqalar); mavjud huquqiy voqelik kontekstida iqtisodiy manfaatlarni qondirishga yordam beradigan qarorlar qabul qilish va hokazo. Iqtisodiy va huquqiy madaniyatning sanab o'tilgan ko'rinishlari zamonaviy oliy ta'lim tizimiga yangi ta'lim standartlarini joriy etish sharoitida dolzarbdir: Oliy ta'limning DTS'lari va Malaka talablari (umumiy vakolatlarni shakllantirish, mehnat funksiyalarini bajarishga tayyorlik va boshqalar).

Bu sohadagi ishlarni yanada rivojlantirish yuzasidan hukumatimiz tomonidan ham bir qator dasturlar qabul qilindi. Hususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan 2022-2023 yillarda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Farmoniga muvofiq "Yuksak huquqiy madaniyat - mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan konseptual g'oya asosida tizimli va keng qamrovli huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilishni nazarda

tutuvchi jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Shuningdek ushbu masalaning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosatining etakchi me'yoriy hujjatlari bilan tasdiqlangan (O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi va boshqalar)da yoshlarning iqtisodiy - huquqiy sohadagi savodxonligini oshirish hamda madaniyatini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilganligi bilan belgilanmoqda.

Hozirgi vaqtda ilmiy adabiyotlarda iqtisodiy va huquqiy madaniyatning aniq ta'rifi mavjud emas. Turli mamlakatlar tadqiqotchilari turli davrlarda iqtisodiy va huquqiy madaniyatning muayyan jihatlari va uni shakllantirish usullarini ko'rib chiqishgan bo'lsa-da, bu hodisani o'rganish darajasini etarli deb bo'lmaydi.

Iqtisodiy va huquqiy madaniyatini ta'riflashga fransuz iqtisodchisi M. Albertning yondashuvi qiziqarli, uning fikricha agar biz bir so'z bilan jamoatchilik institutlari, tan olingan qoidalar va umumiy vatanga tayanadigan ko'plab shaxslarga xos bo'lgan individual xatti-harakatlar yig'indisini aniqlasak, keyin ... iqtisodiyot .. .madaniyat haqida gapirishimiz kerak".[1,96-b] M. Albert bu insoniy fazilatning xususiyatlariga aholining fuqarolik pozitsiyasi, jamiyatning xalq xo'jaligiga bo'lgan qiziqishi, qonunga itoatkorlik, buxgalteriya hisobi, hisobot berishdagi tartib va qat'iylik, ishlarning shaffofligi va oshkoraligining namoyon bo'lishi sifatida ularning jamg'arishga moyilligini nazarda tutadi.

Ijtimoiy-psixologik institutsionalizmning yaratuvchisi T.Veblen odamlarning berilgan psixologik motivlar va mavjud qonuniyatlar bilan tartibga solinadigan iqtisodiy xatti-harakatlarini iqtisodiyotning asosi deb hisoblaydi. Xuddi shu

kontsepsiya tarafdori J. Kommons iqtisodiy masalalarni hal qilishda huquqiy tomon, huquqiy munosabatlarga hal qiluvchi rolni yuklaydi. F.Xayek iqtisodiy va huquqiy ijtimoiy munosabatlarning o'zaro ta'siri va o'zaro munosabatlarni zamonaviy jamiyat taraqqiyotining yagona to'g'ri yo'li deb biladi. [2,304-b]

V.V. Sorokojerdiev Rossiya va MDH mamlakatlarini modernizatsiya qilishning iqtisodiy va huquqiy jihatlarini o'rganar ekan, iqtisodiy va huquqiy madaniyatni "haqiqiy insoniylik uchun sharoit va shartlar mavjud bo'lgan, ya'ni har doim va hamma narsada iqtisodiy, moddiy sohadagi ijtimoiy borliqdagi kuchlar va munosabatlarning timsolidir" degan jamoatchilik tushunchasi sifatida mavjudligini ta'kidlaydi,

Bir qator mualliflar (M.G.Magomedova, I.V.Nosyrev, A.N.Fironov va boshqalar) iqtisodiy va huquqiy madaniyatning ikki darajasini ajratib ko'rsatadilar: nazariy va amaliy. Nazariy daraja "iqtisod va huquq haqidagi ilmiy bilimlar rivojlanishning turli modellari va mexanizmlarida jamlangan olimlarning nazariy ongi" bilan ifodalanadi, amaliy daraja esa "fuqarolarning oddiy ommaviy iqtisodiy va huquqiy ongini iqtisodiy va huquqiy madaniyatning namoyon bo'lishi orqali amaliy yo'naltirilishi" deb ta'riflanadi.

Huquqiy madaniyatga berilgan ta'riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz"

Bizning tadqiqotimiz kontekstida "iqtisodiy va huquqiy madaniyat" tushunchasi biroz kengroq: u, birinchidan, uning tarkibiy elementlarining chuqur qadrlanishi va shaxsiy shakllanishini, ikkinchidan, kasbiy yo'naltirilganligini, uchinchidan,

mutaxassisning bozor iqtisodiyotini huquqiy tartibga solish sharoitida kasbiy faoliyatning xulq-atvor samaradorligini o'z ichiga oladi.

Shu munosabat bilan oliy o'quv yurtlari talabalarida iqtisodiy va huquqiy axborotlar oqimi bo'ylab harakatlanish, iqtisodiyotdagi huquqiy nomutanosibliklarning asl sabablarini tushunish, qonunchilikning asosiy tamoyillarini bilish imkonini beruvchi iqtisodiy va huquqiy madaniyatni shakllantirish haqida gapirish, davlat iqtisodiy siyosatining o'tish davri tamoyillarini bilish va shu asosda fuqarolarning iqtisodiy va madaniy huquqlarini belgilash o'rinlidir.

Shaxsning iqtisodiy va huquqiy madaniyatini o'rganish va rivojlantirishga o'tgan asrning P.P. Blonskiy, N.A. Vyshnegradskiy, S.I. Gessen, N.K. Krupskaya, P.F. Kapterev, A.S. Makarenko, N.I. Pirogov, K.D. Ushinskiy, S.T. Shatskiy kabi buyuk pedagoglari va innovatsion o'qituvchilari katta hissa qo'shdilar. Ularning asarlarida jamiyatning tarixiy o'zgarishlari sharoitida talabalar o'rtasida iqtisodiy va huquqiy madaniyatni shakllantirish muammolari, mavjud huquqlarni biladigan va hurmat qiladigan vatanparvar fuqaroni tarbiyalashga yordam beradigan usullar va texnologiyalar taklif etilgan. 20-asrdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar pedagogik jamoatchilik e'tiborini mustaqil hayotga intilayotgan yoshlarda iqtisodiy va huquqiy madaniyatni, faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga qaratdi.

O'rganilayotgan sifatning psixologik, pedagogik va umumiy nazariy xususiyatlari Yu.K. Vasilyeva, I.F. Isaeva, M.L. Levitskiy, V.K. Rozova, V.A. Slastenina, A.N. Xodusova, E.N. Shyushova va boshqalarning asarlarida ko'rib chiqilgan.

Xorijiy olimlar S.Bryu, M.Vudkok, C.Kembel, F.Kotler, D.Lindsy, K.Levi-Stros, A.Maslou, K.Makkonnel, D.Rubinfeld, P.Xeyneyning yoshlarda iqtisodiy va huquqiy tarbiyalash masalalariga bag'ishlangan asarlari alohida qiziqish uyg'otadi. [3,27-b]

Mahalliy olimlarimizdan yoshlarning huquqiy va siyosiy madaniyatini yuksaltirish masalalari (akademik lisey va kasb-hunar kollejlari misolida) Kadirov E.O., yoshlarning iqtisodiy tafakkurini shakllantirishga doir nazariy masalalar Asrakulova A. ilmiy ishlarida o'rganilgan.

Belgilangan ilmiy-pedagogik vazifani ishlab chiqish tahlilini yakunida, shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi mualliflar bo'lajak mutaxassislarining iqtisodiy va huquqiy madaniyatini va uning kasbiy faoliyat sub'ektlarining iqtisodiy va huquqiy munosabatlari sifatiga ijobiy ta'sirini zamonaviy jamiyat barqarorligi omillaridan biri sifatida ko'rib chiqishni chetlab o'tishadi. Shunga ko'ra, iqtisodiy va huquqiy madaniyatni milliy iqtisodiyot va huquq tizimlaridagi tarkibiy o'zgarishlarning zamonaviy tendensiyalari bilan chambarchas bog'liq holda OTM talabalar orasida o'rganish va buning natijasida iqtisodiy va huquqiy madaniyatni shakllantirishning samarali tizimini yaratish zaruriyati dolzarbdir.

Shu munosabat bilan oliy o'quv yurtlari talabalarida iqtisodiy va huquqiy axborotlar oqimi bo'ylab harakatlanish, iqtisodiyotdagi huquqiy nomutanosibliklarning asl sabablarini tushunish, qonunchilikning asosiy tamoyillarini bilish imkonini beruvchi iqtisodiy va huquqiy madaniyatni shakllantirish haqida gapirish, davlat iqtisodiy siyosatining o'tish davri tamoyillarini bilish va shu asosda fuqarolarning iqtisodiy va madaniy huquqlarini belgilash o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Albert, M. L. Capitalisme contre capitalism: Editions du Seuil / M. L. Albert. - 2008. - 96 p.
2. Hayek, F. A. The Fatal Conceit. The Errors of Socialism / F. A. Hayek. -M.: Новости, 1992. - 304 p.
3. Фроменко Н. А. Формирование экономико-правовой культуры у студентов вузов. Автореф. дисс. Челябинск-2021. 27 с.
4. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh. Mirziyoyev. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni,